

Titel: Toekomstgericht onderwijs: Doelen en werkwijzen van scholen met een innovatief onderwijsconcept

Keywords: (voortgezet onderwijs, innovatie, schoolconcept, 21^e eeuwse vaardigheden, differentiatie)

Divisie: Curriculum (evt. Onderwijs en Samenleving)

Samenvatting

Scholen moeten leerlingen voorbereiden op functioneren in de 21ste eeuw. Dit onderzoek laat zien hoe zestien voorlopers in het VO deze opdracht interpreteren: welke ‘nieuwe’ of ‘andere’ onderwijsdoelen streven ze na en hoe werken ze eraan? Docentonderzoekers van tien scholen stelden, samen met onderzoekers, schoolprofielen op, op basis van documenten en interviews met schoolleiders, docenten en soms leerlingen. Daarnaast werden op zes scholen focusgroepinterviews gehouden. Een cross-case analyse laat zien dat de scholen ‘andere doelen’ nastreven op het gebied van persoonsvorming, zelfsturing, kritisch denken, samenwerken, creativiteit en maatschappelijke verantwoordelijkheid. Ze werken hieraan via curriculum, didactiek, pedagogisch klimaat en schoolorganisatie en gebruiken daarbij de omgeving. Sommige scholen hebben een beleid voor het omgaan met differentiële leerbehoeften in relatie tot deze doelen.

Uitgebreide samenvatting

Onderzoeksdoel

Van scholen wordt verwacht dat ze leerlingen voorbereiden op functioneren in de 21ste eeuw. Voor de kennis, vaardigheden en houdingen die in dat verband worden genoemd (bijvoorbeeld zelfsturing, probleemoplossen, creativiteit) zijn geen standaardcurricula beschikbaar. Bij veel scholen leeft de vraag hoe ze gericht aandacht kunnen besteden aan dergelijke ‘andere onderwijsdoelen’ en hoe daarbij rekening gehouden kan worden met verschillen tussen leerlingen. Innovatieve scholen hebben de afgelopen jaren actief geëxperimenteerd met mogelijke oplossingen en doen dat nog. Die oplossingen zijn echter voor anderen weinig toegankelijk. Dit onderzoek brengt voor zestien ‘voorlopers’ in het voortgezet onderwijs in beeld 1) welke ‘andere onderwijsdoelen’ zij nastreven; 2) hoe ze aan deze doelen werken; 3) hoe ze daarbij omgaan met verschillen tussen leerlingen.

Theoretisch kader

Na een periode waarin de nadruk in het onderwijs sterk lag op cognitieve ‘kwalificatiedoelen’, is de afgelopen tijd de belangstelling voor andersoortige onderwijsdoelen toegenomen. Het betreft socialisatie en persoonsvorming (Biesta, 2010; 2013) en 21e eeuwse vaardigheden (OECD, 2009; Voogt & Pareja Roblin, 2012; Platform Onderwijs2032, 2016). Op traditionele vernieuwingsscholen en scholen met moderne vernieuwingsconcepten nemen dit soort doelen naast de traditionele cognitieve leerdoelen een centrale plaats in. Zich baserend op (sociaal)constructivistische of socioculturele visies op

onderwijzen en leren, werken ze aan deze doelen via actief, zelfregulerend leren, authentieke leeromgevingen of leertaken en samenwerkend leren (Teurlings, Van Wolput & Vermeulen, 2006). Ook zoekt men naar vormen van toetsen en beoordelen (authentieke toetsen, portfolio's) die recht doen aan de brede range van beoogde opbrengsten (Oostdam, Peetsma & Blok, 2007). Daarmee lopen deze scholen voorop als het gaat om het vinden van antwoorden op de uitdagingen die het voorbereiden van leerlingen op functioneren in de 21ste eeuw stelt. Hun oplossingen zijn echter weinig toegankelijk voor anderen.

Een vraagstuk hierbij is wel of innovatieve onderwijsconcepten voor alle leerlingen even geschikt zijn. Er zijn studies die suggereren dat leerlingen uit lagere sociaal-economische milieus en etnische minderheidsgroepen juist baat hebben bij een gestructureerde, leraargestuurde leeromgeving met een nadruk op basisvaardigheden (Hornstra, 2013), maar er is ook onderzoek dat juist betere prestaties (Salinas & Garr, 2009) of een hogere motivatie (Nie & Lau, 2010) van deze leerlingen in een innovatieve omgeving laat zien. Deze onduidelijkheid geldt ook voor jongens vs. meisjes (Heemskerk et al., 2013), leerlingen met special educational needs (bijv. Rowe, 2006) en leerlingen met minder cognitieve capaciteiten (zie Jongeneel et al., 2013).

Onderzoeksmethode

Deelnemers

Op tien scholen met een (gedeeltelijk) innovatief concept hielden docent-onderzoekers, ondersteund door een externe onderzoeker, semi-gestructureerde interviews met de schoolleider(s), een of twee teamleiders/sectieleiders, en ongeveer vijf leraren. Daarnaast werden op nog zes scholen met een innovatief onderwijsconcept groepsinterviews gehouden met sleutelpersonen (schoolleiding en docenten). Voorafgaand vond documentanalyse plaats (schoolplannen, visiedocumenten, eigen onderzoeksverslagen van de school).

Instrumenten

Voor de interviews werd per respondenttype een interviewleidraad opgesteld met vragen over 1) de 'andere doelen' die voor de school van belang zijn; 2) de didactische en organisatorische keuzen die gemaakt zijn om aan deze doelen te kunnen werken; 3) de leeromgeving; 4) de wijze waarop rekening wordt gehouden met verschillen tussen leerlingen. Op alle scholen werd tevens ingezoomd op de redeneringen achter de bestaande werkwijzen: wat is de (veronderstelde relatie) tussen aanpak en beoogde uitkomst?

Analyse

De data zijn geanalyseerd met behulp van inhoudsanalyse (Miles & Huberman, 1994). Eerst is per school (op basis van within-case analyse) een schoolportret gemaakt, waarin de drie onderzoeksvragen werden beantwoord. Vervolgens is een overkoepelende cross-case analyse uitgevoerd.

Voorlopige resultaten

Andere doelen

De resultaten laten zien dat de ‘andere’ doelen van de zestien scholen onder te brengen zijn in een zestal clusters: persoonsvorming, zelfsturing, kritisch denken, samenwerken, creativiteit en maatschappelijke verantwoordelijkheid. Persoonsvorming wordt soms gezien als een doel dat de andere doelen omvat.

Didactische en organisatorische keuzen

De scholen werken aan deze doelen via het curriculum, de didactiek, het pedagogisch klimaat en de schoolorganisatie, en maken daarbij gebruik van de omgeving.

Met betrekking tot het curriculum gaat het om extra vakken, een accent op ‘vormende’ inhouden in reguliere vakken, onderzoeksprojecten, het bieden van keuzemogelijkheden en een thematische inrichting van het curriculum. Er wordt veel gebruik gemaakt van eigen lesmateriaal. Wat betreft de didactiek nemen zelfstandig werken en samenwerken een belangrijke plaats in, waarbij de docent een begeleidende rol heeft. Men besteedt expliciet aandacht aan het leerproces en van leerlingen wordt veel eigen inbreng gevraagd. Wat betreft het pedagogisch klimaat wordt veel waarde gehecht aan veiligheid binnen de school. Een uitgebreid mentoraat en een vast team docenten per leerlingengroep dragen daaraan bij. Verder worden genoemd: een gelijkwaardige omgang met docenten, zorgen dat leerlingen zich gekend voelen, en leerlingen veel eigen verantwoordelijkheid geven. In termen van organisatie kiezen sommige scholen voor een vast rooster en andere voor meer individuele leerroutes. Soms is sprake van aparte projectweken en soms van in het curriculum ingebedde projecten. Een deel van de scholen heeft een zelf ontworpen schoolgebouw passend bij het schoolconcept. Scholen betrekken de omgeving bij de school (opdrachten, experts) en laten leerlingen opdrachten buiten school doen.

Voor het volgen van de ontwikkeling van leerlingen met betrekking tot de ‘andere’ doelen gebruiken descholen gestandaardiseerde meetinstrumenten (iSelf), rubrics waarin competenties worden gescoord, ontwikkelgesprekken tussen mentor en leerling en geschreven/mondelijke rapportages door leerlingen zelf (portfolio's, presentaties, autobiografie).

Rekening houden met verschillende leerbehoeften

. Zelfsturend vermogen, kunnen samenwerken en plannen en jezelf kunnen motiveren worden genoemd als vaardigheden die leerlingen nodig hebben om succesvol te leren op een innovatieve school. Aan de ontwikkeling van deze vaardigheden wordt nadrukkelijk gewerkt. De extra begeleiding en maatwerktrajecten die sommige scholen bieden maken dat deze scholen relatief veel zorgleerlingen en/of hoogbegaafde leerlingen trekken. Strategieën om te differentiëren zijn onder meer bieden van maatwerk en keuzevrijheid.

Wetenschappelijke betekenis

Dit onderzoek draagt bij aan conceptuele verheldering met betrekking tot de ‘andere doelen’ die scholen nastreven met het oog op het voorbereiden van leerlingen op functioneren in de 21ste eeuw en aan inzicht in de kenmerken van innovatief onderwijs dat hieraan beoogt bij te dragen. Dit is een noodzakelijke stap om uiteindelijk in vervolgonderzoek te kunnen nagaan wat de ‘andere’ opbrengsten van innovatieve aanpakken zijn voor verschillende groepen leerlingen.